

ԼՐՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՆՈՒԾԱԻԱՆ ԱԲԵՂԱՅ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՀՈԳԵԻՈՐ ԳԱՆՁԵՐԸ ԱՆԱՂԱՐՏ ՊԻՏԻ ՄՆԱՆ

«Այս երգերը արեգակներ ունին... ոսկեզօծ պարզությամբ, ամբողջովին երկնային, որոնք ջերմությունը զգուսանք մըն է ձիւնապատ լեռներու զազաթներու, սաղարթագեղ անտառի եւ խոխոչող վտակաց փայլով...»:

(“Le Mercure Musical”, 1906, թիւ 23-24)

Երկար ժամանակէ ի վեր ցանկութիւնն ունէի խնդրոյ առարկայ Հայ հոգեւոր երաժշտութեան շուրջ իմ մտածումներս ու մտահոգութիւններս թուղթին յանձնել: Ծատ գրելիքներ կան տարբեր միւթերու շուրջ (ծիսական, երաժշտական, ընկերային...), որոնց մէջ ինկած չես գիտեր թէ որտեղէն սկսիս, սակայն այս յօդուածիս իրերէ հրան ուժ հանդիսացաւ տոքթ. Լեւոն Մումեանի «Եկմալեան Պատարագի վերամշակո՞ւմ, թէ ոչ» յօդուածը («Էջմիածին», թիւ Բ, 2000):

Տարիներ առաջ, երբ կուսանէի Սուրբ Էջմիածնի Հոգեւոր Ընմարանը, հաճոյքով կը սպասէիմք Կիրակի օրուան Պատարագին, որովհետեւ Մայր Աթոռի երգչախումբը, ղեկավարութեամբ տիար Խորէն Մելսեանեանի, հրաշալիօրէն կը կատա-

րէր Պատարագի երգեցողութիւնը: Այնպիսի զգացում՝ կարծես բոլոր երկնային զօրութիւնները աղօթակից էին մեզի: Եկմալեան եւ Կոմիտասեան Պատարագները կը հնչէին գերշէն, որոնց շարքին լրացնելու եկաւ մաւ խորեմեան Պատարագը: Այսօր քննութեան սեղանին միայն Պատարագը չէ, այլ մաւ ողջ հայ հոգեւոր երաժշտութիւնը իր հասկացողութեան մէջ:

Լիւք-Անդրէ Մարսելը կը խոստովանի ըսելով՝ «Եւ, որ եկեղեցի չեմ երթար, հետո՛ւ եմ կրօնական շերմեանդութեմէ, ամէն անգամ որ կ'ունկնդրեմ Կոմիտասեան Պատարագը, կը լեղափոխուիմ, կը վերանամ ... իր Պատարագը զլիսգործոց մըն է» (Յակոբ Յ. Ասատրեան, «Կոմիտաս Վրդ.-ի հետ երգի արահետներով», 1994, էջ 163):

Օտար երաժիշտները միշտ խոստովանել են եւ մինչեւ այսօր ալ՝ մեր օրերուն կը խոստովանին՝ հայ հոգեւոր երաժշտութեան խորհրդալի, հմայիչ եւ իրապէս Աստուծոյ շունչով ստեղծուած ըլլալը: Նորութիւն չէ, որ դարասկզբին Կոմիտասը իր Պատարագով, եւ ընդհանրապէս հոգեւոր եւ աշխարհիկ մաքրագարողուած երաժշտութեամբ գերեց ողջ Եւրոպան: Եւ այդ մոյմ արձագանքները ալիքներու պէս կը հասնին մինչեւ մեր օրերը:

Կոմիտաս Վարդապետի Պատարագը եւ առհասարակ Կոմիտասեան, Եկմալեան, ինչու չէ մաւ խորեմեան մշակումները անփոխարինելի գոհարներ են հայ մշակոյթի գանձարանին մէջ: Իսկ ինչ կը վերաբերի Մակար Եկմալեանի Պատարագին (այստեղ մշեմ, թէ Մ. Եկմալեանը եղեր է Կոմիտաս Վրդ.-ի ուսուցիչը), այստեղ Կոմիտասը երբէք չի քննէր ուսուցչին. «Յարգելի երաժիշտ պրն Մ. Եկմալեանի այդ մեծաճաշակ գործը» կոչելով: Կոմիտասը միայն սկզբունքային հարցերու մէջ կ'առարկէ անոր, մասնատրապէս մերժելով Մ. Եկմալեանի պնդումը, թէ հայ երաժշտութիւնը «պարսիկ-արաբացի երաժշտութեան ոգու մէկ մասն է»: Կոմիտասի խօսքերով «Յարգելի երաժիշտ պրն Մ. Եկմալեանը մեր երգեցողութեան ամայի անդաստանին մէջ մերդաշնակութեան անդրանիկ բուրաստանը տնկեց: Սրտանց ուրախ ենք, որ հայերս այժմ կրնանք պարծենալ, թէ մենք ալ ետ չենք մնացած վսեմ գեղարուեստի եւ կատարելագոյն երաժշտութեան զարգացումէն...»:

Այսօր ունինք հոգեւոր երաժշտութեան հաստատ հիմքեր, եւ հաստատ հիմքերու վրայ շէմք կառուցելը անելի դիտին է եւ նպատակային: Եթէ այսօր ունինք 3 Պատարագներ, Մ. Եկմալեան, Կոմիտասեան եւ խորեմեան, այդ չի մշանակեր, որ չորրորդը, հինգերորդը կամ վեցերորդը ունենալու իրավունքը չունինք: Հաճախ Եւրոպայի հայ երաժշտագետներն այն կարծիքը կը պնդեն, թէ հայ եկեղեցական երգացանկը ճոխ չէ, եւ կ'առաջարկեն Պատարագի երգեցողութեան փոփոխում, դաշնատրում: Եթէ լրջօրէն համեմատութեան մէջ դնենք Եւրոպական եկեղեցական երաժշտութիւնը, հայ եկեղեցական երաժշտութեան հետ (մեղեդիներ, զանձներ, տաղեր, շարականներ), ապա կը նկատենք, որ անհամեմատելի մեծ տարածութիւն կայ այս

երկու երաժշտություններու, եւ ոչ միայն երաժշտություններու, այլ նաեւ մտածողություններու եւ մօտեցումներու միջեւ, ժողովուրդներու մշակոյթներու միջեւ:

Երաժշտութիւնը անսահման է, ինչպէս մարդու զգացումները: Երբ կ'ըսեմ «հոգեւոր երաժշտութիւն», աչքերուս առջեւ կը մարմնանայ երջանկայիշատակ Լուսինէ Զաքարեանը, որու ձայնային ելեւէջները զոջում, հուզում եւ մխիթարութիւն կու տար ունկնդրողին եւ ոեւէ ունկնդրող լսելով այս գոհար գործերը, չի կրնար ըսել, թէ հայ երգացանկը աղքատ է: Չկայ աղքատ երաժշտութիւն, կայ երաժշտութեան աղքատ կատարում:

Տոքթ. Լեւոն Մոսնեանը իր «Եկմալեան Պատարագի վերամշակո՞ւմ, թէ ոչ» յօդուածի մէջ խիստ մտահոգուած է, թէ «... հայ երաժիշտներ եւս իրաւունք ունի՞նք որ դաշնաւորումներ կատարելու իրենց հայեցողութեամբ, իսկ եթէ իրաւունք չունին, չէ՞նք կրնար սրբագրութիւններ կամ բարեւաւումներ կատարել, արդէն իսկ կատարուած դաշնաւորումները քիչ շատ փոխելով»:

Օտտ հետաքրքիր է երաժիշտների այս մօտեցումը Սուրբ Պատարագի երգեցողութեան վերաբերեալ: Չեն ուզեր առողջ հիմքերու վրայ տուն կառուցել, այլ կը փորձեն հիմնադիրներ ըլլալ:

Մարդուն ստեղծագործական միտքը եւ անձին ներշնչումը երբեք կղպանքի մէջ չեն: Օտտ հայ երիտասարդ երաժիշտներ մօտեցած են ինձ եւ փափաք են լայտնած նաեւ «ROCK» Պատարագ ստեղծել կամ երաժշտական տարբեր գործիքներով եւ մօտեցումներով մէկ Պատարագ: Սակայն երբ կ'ըսես իրենց սկսիր գրել, այդ պահին կը պատասխանեն, թէ կը գրէի, եթէ պատուէր մը ըլլար:

Տոքթ. Մոսնեանը կը գրէ, թէ խորեն Մեխանենեանը միակ խիզախը եղաւ, որ հակառակ «կղերականներու ցոյց տուած ոչ քաջալերական ընթացքին», ստեղծեց, որ երաժիշտներու կողմէ Պատարագներ ունենայինք: ...երբ ազատութիւն չունինք մեր մը շարադրելու»:

Ոչ ոք կրնայ ոեւէ մէկի ստեղծագործական ազատութիւնը բռնադատել, բայց եթէ երաժիշտներ, ինչպէս վերը նշեցի, կը խորտակեն հայկական հիմքերը, այս պարագային ոչ թէ բռնադատելի է, այլ դատապարտելի:

Երբ կ'ըսուի, թէ Պատարագը կամ առհասարակ հոգեւոր երաժշտութիւնը պէտք է վերամշակել, կամ պէտք է փոխել, որովհետեւ հաւատացեալները կը ձանձրանան եւ դուրս կու գան եկեղեցիէն, եւ այդպիսով Եկեղեցին կը կորսնցնէ իր հաւատացեալները, աչքիս առջեւ կու գայ նոյն այսօրուան գերմանական Աւետարանական Եկեղեցւոյ վիճակը, որուն պատկերը կ'երեւի “Evangelische Kirche leidet unter Schwund” այսինքն՝ «Աւետարանական Եկեղեցին կ'ողբայ իր կորուստը» յօդուածին մէջ, ուր կ'ըսուի, թէ Աւետարանական Եկեղեցին Թիւրինկէնի մարզին մէջ տարիէ տարի կը կորսնցնէ իր հաւատացեալները (հինգ տարուան մէջ 130 հազար), այս պատճառաւ կարիքն ունի նորութեան: Այս այն Եկեղեցին է, որ համաձայն յօդուա-

ծի հեղինակի, ունի հարուստ երաժշտություն: Այս պարագային սակայն աւանդություն չունենալն է պատճառը: Եկեղեցի մը, որ աւանդություն չունի, մնան է ծառի մը, որ արմատ չունի, եւ եթէ ծառը արմատ չունի, երկար չի կրնար ապրիլ:

Փառք Աստուծոյ, Հայ Եկեղեցին ունի հզօր աւանդություն մը, եւ լաւ հիմքերու վրայ դրուած ազգային-եկեղեցական երաժշտություն: Աւետարանական Եկեղեցւոյ այդ ճոխ երաժշտութիւնն ալ առանց աւանդութեան ժողովուրդին չի կրնար դէպի Եկեղեցի առաջնորդել: Հայ Եկեղեցւոյ երաժշտութիւնը իր բարձր խորութեամբ անելի կը գրաւէ եւ կը զմայլեցնէ հաւատացեալի հոգին, քան շատ անգամ քարոզիչներու ոչինչ ասող քարոզները:

Եւ առհասարակ, պէտք է տարբերել եկեղեցական երաժշտութիւնը դասական երաժշտութենէն: Բոլոր երաժշտութիւններն ալ, ինչպէս վերը մշեցի, գեղեցիկ են. չկայ ոչ գեղեցիկ երաժշտություն, այլ կայ երաժշտութեան ոչ ճիշտ հասկացողություն կամ տգեղ երգեցողություն:

Թողութիւն մէջ տոքթ. Լ. Մոմենանը կը կարծէ, թէ «սխալ է կոչել «Եկմալեան Պատարագ», որովհետեւ Եկմալեանը չունի անձնական Պատարագ որպէս նոր ստեղծագործություն, ինքնագիր եղանակ, ինչպէս Երոպական իմաստով պիտի ըլլէինք «Մոցարտի կամ Պախի Պատարագներ»:

Այո, պարզ է, որ բոլորն ալ (Մ. Եկմալեան, Կոմիտաս Վրդ. եւ խ. Մեխակեան) իրենց Պատարագները գրել են օգտուելով դարերու մէջէն իրենց հասած այս կամ այն եկեղեցական կամ ժողովրդական երաժշտութիւններէն, եւ, ինչպէս Կոմիտաս Վրդը կ'ըսէր. «Թէ՛ ժողովրդական, եւ թէ՛ եկեղեցական եղանակները ... քոյր եղբայր են», որն ալ անուաներ հստակօրէն կ'արտացոլոյ խորէնեան Պատարագին մէջ: Խնդրոյ միւթը արդէօք անանումներու շարքը բազմացնելն է: Երանի թէ բոլոր անանումներն ալ անումներ ունենային, որպէսզի իբրեւ անհատականութիւն արժանանային մեծարանքի ու յիշուէին: Ողջ աշխարհի մէջ յայտնի են Պախի Կանտատները, Մոցարտի Ռէքվիէմը: Բոլոր այս տեսակի երաժշտութիւնները հիմք մը ունեցած են, որմէ ներշնչուած ստեղծագործել են: Ներշնչումէ չբխած ստեղծագործութիւնը չի կրնար ուրիշին ներշնչել:

Հայ Հոգեւոր երաժշտութիւնը իբրեւ սեփականութիւն ունի երգելու եւ երգը մեկնաբանելու իւրօրինակ ձեւ: Ամէն երգիչ չի կրնար հոգեւոր երաժշտություն երգել եւ ամէն ստեղծագործող չի կրնար հոգեւոր երաժշտություն կատարել: Հոգեւոր երաժշտութիւնը աղօթք է, եւ եթէ աղօթքը գօրացնող, միութարիչ ոյժը չունենայ, ապա այն կը դադրի աղօթք ըլլալէ: Հոգեւոր երգեցողութիւնը Օփերա չէ, եւ երգողի ձայնը շատ անգամ այդքան ալ կարեւոր չէ, որքան ներկայացման ձեւն ու ապրումը: Եթէ երաժշտութեամբ կ'ապրի կատարողը կամ հեղինակը, ապա այն կ'ապրեցնէ նաեւ ունկնդիր հասարակութեանը:

Ուրեմն, եթե մարդկային ստեղծագործական միտքը կը սահմանափակուի «ոչ քաջալերական ընթացքներու» և սեղումներու մէջ, պարզ է պրդէն այդ ստեղծագործութեան պտուղները: Բոլորիս ձեռքն է, որ հաստատենք հայ եկեղեցական սրբազան և ազգային երաժշտութեան նոր ոսկեդարը՝ զալիքի ներշնչումներով ու ապագայի հրաշք տեսիլքով, հարստացնելով 1700-ամեայ միաձնաէջ և միաձնակերտ Հայ Եկեղեցւոյ անդաստանը, մեր կեանքով և ստեղծագործութիւններով ամրացնելով դարակերտ Հայ Եկեղեցիի սիւները, իսկ քաջալերանքի գնահատականը պատմութեանը թողնելով:

